

Kulturna politika kao sastavni dio opće politike

Tena Martinić

S novim Ustavom počinje i novi period u našem društvenom razvitku. Ustav SFRJ bez sumnje je, rezultat našeg, specifičnog društvenog kretanja, te predstavlja sintezu dosadašnjeg iskustva i otvara nove puteve za daljnji razvitak i ostvarenje socijalističkih i demokratskih odnosa.

Ustav je inicirao općinske statute koji su kristalizacija društvene svijesti u najširem opsegu. Statuti su formulirali dužnosti i obaveze naših osnovnih društveno-političkih zajednica. Kroz statute se reflektira i odnos društva prema pojedinim aktivnostima. Statut općine je u stvari specificiranje i određenje naše političke akcije, zato nam statuti mogu poslužiti i kao vrlo dobar pokazatelj našeg odnosa prema pojedinim djelatnostima.

Dok su Ustavom zacrtani osnovni principi našeg društvenog kretanja i dok su u njemu naša ideološka ili konkretnije naša politička htijenja našla jasnu i uravnoteženu formulaciju, dotle se u statutima pokazuje kako je ta čvrsta koncepcija razrađena u najkonkretnijim uvjetima.

Već je mnogo govoreno i napisano na temu statuta. Zapaženo je da je kultura (a o njoj će ovdje i biti samo riječ) veoma slabo ili gotovo nikako zastupljena u mnogim statutima. Većina statuta se u oblasti kulture zadržava, uglavnom, na deklarativnim formulacijama. Statuti su tako pokazali da su potrebe nedovoljno ispitane i da su metodologija izučavanja tih potreba i planiranja kulturnog razvitka nerazrađeni, što je jedan od razloga za formalistički odnos prema kulturi u mnogim statutima komune.

Moglo se očekivati, da će kultura u nekim statutima dobiti malo mjesta, ali ipak je iznenadila neodređenost stavova prema tako važnom području kao što je kulturna aktivnost. Statuti su tako postali svojevrsna anketa o stanju koje nam je i od prije bilo poznato po mnogim neželjenim odlukama, a sada je kroz statute postalo još evidentnije.

Izgleda da prevladava stanovište kako je kultura samo pridodatak našem društvenom životu. Zato se, često puta, jednostavno i ne zna što bi se učinilo s tom »perifernom« djelatnošću koja »živi« na račun privrede a ništa nam ne pridonosi. Na nju treba trošiti i onako oskudna sredstva koja se »ničim ne vraćaju«. I zato se po nekim »zdravim razumima« treba da »racionaliziraju sredstva« što u stvari znači ukidanje ili konzerviranje mnogih kulturnih institucija.

Brz industrijski razvitak koji traži da se materijalna sredstva što više ulažu u nove industrijske kapacitete, pogodovao je, pored niza pozitivnih momenata, i razvitku tehnokratskog tretmana kulture. Jedan dio inteligencije, koncentriran na stjecanje novih materijalnih dobara počeo je sve više zastupati tezu kako treba sačekati povoljnije ekonomske uvjete da bi se mogla

svestranije razviti kulturna djelatnost. Naravno da se iz takvog stava polako išćahurio i čisti tehnokratski duh po kojem kultura, kao privjesak društvenom razvitku, nije u svakom trenutku neophodna. Kultura se po takvom shvaćanju poistovećuje s nekom vrstom luksuza koji (kako kažu) normalno dolazi u situacijama kada društvo posjeduje dovoljno materijalnih sredstava i kada je toliko ekonomski ojačalo da može ulagati i u takve djelatnosti koje predstavljaju »nadgradnju« određene sredine. Takav tehnokratski duh marksističku tezu o nadgradnji doslovno interpretira kao dodatak koji nije nužan.

S druge strane, naglim prilivom stanovništva u grad i usvajanjem (u mnogim slučajevima na pola) gradskog načina života, stvara se jedan prilično širok sloj koji je pogodan za razvoj civiliziranog mentaliteta. Nagli industrijski razvoj omogućuje i mijenjanje životnih uvjeta. Raste potreba za novim materijalnim dobrima a civilizirani duh proglašava pojedina sredstva (npr. automobil) za životni cilj. Gradske pridošlice najlakše podliježu postojećem malograđanskom utjecaju. Malograđanski elemenat, iako potisnut, još uvijek je kod nas čvrsto ukorijenjen. Svojim površnim odnosom prema životu u kom je djelovanje izjednačeno s konformizmom a osjećaj s ispravnom sentimentalnošću, privlači pridošlicu koji se često gubi u novim uvjetima i sa svojom nedorečenom slikom svijeta prihvaća sladunjav malograđanski moral.

Civiliziranom duhu je stran kulturni fenomen. Stjecanje kao smisao potpuno isključuje društvene vrijednosti. Novac, po njemu, afirmira ličnost i predstavlja njenu esencijalnu vrijednost. Rad na taj način ne integrira ličnost u društvenu zajednicu, već je odvaja od općih interesa. Ne postoji potreba da se otvaraju novi vidici, htijenje za učenje, za novim saznanjima. Slobodno vrijeme, kako bismo ga uslovno mogli nazvati, koristi se za divertismane, vrlo često za ispraznu zabavu. Kultura se poistovećuje s lakim filmovima, televizijskim revijama, koncertima zabavne muzike i kriminalističkim romanima. Povećanjem standarda civilizirana ličnost sve više troši novac upravo na takve ili slične oblike zabave. Nezadovoljena radom, koji predstavlja njeno otuđenje, predaje se ispraznoj zabavi koja podražuje njena osjetila, i uljuljkava je u ishitrena ushićenja ili nadritragičnosti. Takva vrst »kulturnog života« u stvari je neka vrsta morfija koji onesposobljuje pojedinca za prepustanje pravim vrijednostima. Egoцентриčnost se time samo povećava, gube se predodžbe društvenoga, stvara se svojevrsna racionalizirana životinja.

Ako se ovako sagledaju relacije kultura—društvo, onda je moguće govoriti o stvarnim posljedicama nehajnog odnosa prema kulturnim aktivnostima. Kultura nije i ne smije biti pridodatak određenoj društvenoj cijelini, niti dekoracija (kako to interpretiraju oni koji pogrešno shvaćaju riječ nadgradnje) koja treba da pokaže nešto viši stupanj razvitka, već komponenta u revolucioniranju društvene svijesti. Kultura je isto kao i nauka način otkrivanja životnih istina. I dalje, kultura je najviši angažman čovjeka za ono sveljudsko i općečovječansko, nezamjenljiva mogućnost da se dođe do određenih saznanja. Razumljivo je, da je kultura neophodna u svakoj fazi društvenog razvitka, a dobiva svoj viši smisao, potpunije se uklapa u društvenu akciju, upravo u periodu razvitka socijalizma.

Industrijski razvitak je jedna od osnovnih pretpostavki izgradnje socijalističkih odnosa. No on u sebi krije spomenute deformacije otuđene ličnosti. Podruštvljenjem sredstava za proizvodnju i stvaranjem samoupravljačkog sistema stvaraju se uvjeti da pojedinac prestaje biti objekt eksploatacije a sve više postaje stvaralački subjekt. Međutim, kultura u fazi razvoja socijalizma ne može se tretirati, kao ni ostale društvene pojave, mehanički. Samim tim, što su stvoreni uvjeti za razvoj socijalističkih društvenih odnosa, neće se i kultura mehanički razvijati, tj. kulturni život ne možemo prepustiti nekoj vrsti automatizma ustvrdivši da će novopostavljeni društveni odnosi sami po sebi rješavati datu situaciju. Reklo bi se da se na taj način razvitak kultur-

nih aktivnosti prepušta pojedincima a zajednička akcija će izrasti sama od sebe kao skup individualnih potreba.

Rečeno je da industrijski razvitak nosi, normalno, sa sobom i određene deformacije. Zatvarati oči pred realnim činjenicama i samozadovoljno se prepuštati nominalno postavljenim društvenim normama, znači nemarksistički sagledavati stvarnu društvenu situaciju.

Kod nas se već 14 godina vrši proces afirmacije samoupravljačkih organa. U tom su periodu postignuti izvanredni uspjesi u revolucioniranju društve svijesti, no izgleda da je problem kulture, koji je ipak po nužnosti samog razvitka bio u drugom planu, nije dovoljno i temeljito razrađen ni do danas. To postaje evidentno upravo sada, zato što je naša zajednica doživjela značajan ekonomski prosperitet i uvrstila se u red srednje industrijski razvijenih zemalja, te se nalazi pri neobično značajnim i delikatnim zadacima. Pored usavršavanja društvenog sistema, koji je specifičan i potpuno autohton, neophodno je dalje razvijati industrijski potencijal koji traži daleko sposobnijeg i inventivnijeg a to znači i kulturnijeg proizvođača.

Nakon zakona o samoupravljanju počela je i deetatizacija kulturnih djelatnosti. Sve više se zastupao, u suštini zdrav princip, da su nam potrebne one kulturne vrijednosti koje su tražene od sredine. Naglašavali smo, da treba izbjegavati ekskluzivne pothvate koji zadovoljavaju mali i tanak sloj i nisu izraz našeg stanja, već predstavljaju importiranu robu koja nas ne može zadovoljiti, ispuniti.

Postavljanjem mnogih kulturnih djelatnosti na ekonomsku osnovu postojalo je sve jasnije koji je realni kulturni nivo široke publike. Pokazalo se da je nagli industrijski razvitak donio sa sobom i očekivane posljedice. Evidentno je to bilo na planu izdavačke djelatnosti. Izdavači su se morali orijentirati na ekonomsku računicu i slijedili su ukus publike. Ubrzo se pojavila petparačka literatura koja je štampana u enormnim tiražama. U takvu »plauzibilnu« situaciju uskočili su tzv. poslovni duhovi koji su nastojali što bolje iskoristiti niski nivo čitalačke publike. Izlazili su naslovi za koje, nekoliko godina prije toga, nije nitko ni pomišljao da će se trošiti dragocjeni papir i, ionako, mali kapaciteti štamparija. Ali, malograđanski je duh probio i postao je neobično agresivan. Apologeti »onoga što se traži« neobično su žučljivo reagirali na mnogobrojne kritike tvrdeći da je njihovo načelo, načelo demokratičnosti — naime: tko može zabraniti čitaocu da kupuje po svojoj volji. Naravno — ti »predvodnici« »deetatizacije kulture« bili su na nivou nakupaca: kupi u bescijenje, a prodaj što skuplje. Njima nije bilo ni do kulture, a još manje do revolucioniranja društvene svijesti. Civilizirani duh težio je stjecanju, knjiga je postala roba i nisu se birala sredstva da se postigne što bolji finansijski uspjeh.

Šteta je, na žalost nemjerljiva. Nemoguće je pokazati koliko nam je zlanio takav odnos prema knjizi. Koliko je izgubljeno potencijalnih čitalaca vrijedne književnosti i literature uopće. Kod toga ne treba ostati samo na činjenici da je izgubljen čitalac. Za nekoga je to problem samo »kulturnog nivoa«. Međutim, stvar je mnogo kompleksnija. Nije svejedno da li će pojedinac, koji se treba da uključi u samoupravljački društveni sistem biti zao kupljen napudranim ljubavnim tragedijama i spretnim obijačima bankovnih trezora, ili stvarnim čovjekovim dilemama koje su prezentirane u mnogobrojnim djelima strane i domaće književnosti. Umjesto da se vidi proširuju, iskrivljuje se čitaočeva želja za novim saznanjima. Zatupljuje se tako interes za društvene probleme, egoizam se potencira jer petparačka literatura uglavnom sugerira nasilje ili jaganjsku pokornost. Gubi se smisao za stvarne ljudske reakcije. Trebalo je dosta vremena dok su se donekle suzbile tendencije pod parolom »štampajmo što se traži«, a sa željom da se postigne finansijski uspjeh pod bilo koju cijenu.

Slična situacija pojavila se par godina kasnije i u filmskoj produkciji. Opet su iskočili oni koji su branili »interese gledalaca«. Zaredala je serija lakih, »zabavnih« filmova »koji se traže«. Nakon godina stvarnog uspjeha naših umjetničkih filmova, koji su privlačili rekordan broj gledalaca (sjetimo se ostvarenja kao »Ne okreći se sine«, »Svoga tela gospodar«, »Dolina mira« itd.) — civilizirani mentalitet postizao je svoje — snimljena je gomila uistinu imbecilnih filmova (»Pazi Šeki, snima se!« i sličnih) koji su našu zajednicu koštali ogromne sume novaca i još više — niz nemjerljivih zabluda. Ubrzo se konstatiralo da se tim putem ne može nastaviti. Izgleda da je iskustvo s područja izdavačke djelatnosti poslužilo da bi se u slučaju filma nešto brže došlo do zaključaka da potražnja ne osigurava i kvalitet.

Ista situacija još uvijek vlada u produkciji gramofonskih ploča. Tu još uvijek nismo uspjeli prevladati komercijalnu stihiju. Ne može se tvrditi da je za to kriv samo proizvođač. Problem je daleko širi i uključuje u sebe i ostale društvene faktore. I ovdje je važan kvantite koji diktira programsku politiku, ako se ona uopće i može tako nazvati. Mi još uvijek nismo u stanju da uspostavimo barem nekakvu ravnotežu između zabavne i ozbiljne muzike.

Nema smisla ponavljati kakve su posljedice ovakve kulturne politike. Čim dinar predstavlja jedini kriterij, tada se poremete estetske norme. Jasno je da momentalnu situaciju treba izmijeniti. Ako nastavimo dosadašnjim stazama stanje će se samo pogoršavati. Ne možemo više biti indiferentni prema pojavama koje su samo djelomično spomenute. Bit će neophodno da se brojne društvene snage angažiraju u kulturnom životu.

Komercijalni tretman i institucionalno budžetiranje stvorili su i na području kadrova nezavidnu situaciju. I tamo gdje su se odvajala prilično značajna sredstva (makar u općem omjeru nacionalnog dohotka), činilo se to na gotovo mehanički način. Tako su kazališta, muzeji, galerije i biblioteke dobivali dotacije po određenom ključu koji je godinama bio nepromijenjen, bez obzira na njihovu djelatnost i programe budućeg rada. Kulturne institucije su dotirane po tome što postoje i što bi, s obzirom na njihovu tradiciju, bilo apsurdno da ih se ukine. Tako su mnoge djelatnosti konzervirane. Budžeti su bili takvi da su jedva pokrivali lične rashode. Malo je preostajalo za razvoj same djelatnosti radi čega institucija i postoji. Npr. većina biblioteka nije mogla obnavljati svoj knjižni fond te su tako polako gubile svoj *raison d'être*. Administrativna raspodjela sredstava pogodovala je da se u mnogim kulturnim djelatnostima udomaćio javašluk. U takvim budžetskim okvirima nije se mogla razvijati nova inicijativa, jer je već unaprijed bila određena suma, koja se nije mogla povećati, bez obzira da li je u nekoj instituciji postojala mogućnost da se ona i ostvari. Često puta je sposobniji kadar morao ustupati mjesto neinventivnima zato što su se oni (neinventivni) daleko bolje snalazili u takvoj konstelaciji. Stvorio se zatvoreni krug iz kojeg je izgledalo a i izgleda da nema izlaza. Kulturne institucije su ostale osamljene i izdvojene iz svakodnevnog društvenog života. Sve više se sužavao opseg djelatnosti i udaljavala javnost od njihova rada. Mnoge kulturne institucije postale su stjecište malog broja građana, tako da su se nekad tražene manifestacije pretvorile, upravo po malom broju zainteresiranih, u gotovo ekskluzivne pot hvate. Umjesto da je kultura postajala sve veći društveni činilac, zatvarala se u uski krug ljudi i gubila relacije sa svojom sredinom. Kazališni repertoari su tako nastajali kao slučajnost, neuskладene želje pojedinaca, jer stvarnog odaziva nije bilo. Ako bi se pojavila inicijativa da se stvari izmijene, da se pokuša učiniti prodor i osvojiti nova publika, uskoro se sve razvodnilo, jer je uhođani mehanizam financiranja (ne samo on) priječio da se postigne bilo što značajnije. Pojedinci koji su progovorili o angažiranosti i smislu kazališnog čina proglašavani su za sanjare i mistike. Ustalilo se, makar pre-

čutno mišljenje, da je kazalište kao neki ukras zajednice, kojeg se ne smijemo odreći u ime stoljetnih tradicija.

Često su se javljali i javljaju se protesti i krivnja se prebacuje na nosioce kulturnih aktivnosti. Međutim, problemi su mnogo kompleksniji. Potvrđuju nam to i statuti općina koji su nedavno izglasani. Statuti pokazuju da je naš odnos prema kulturi neodređen. Ne zna se kuda bi s tom djelatnošću, ni kakvog ona ima stvarnog smisla i utjecaja u našem društvenom životu.

Poslije centraliziranog rukovođenja kulturnim institucijama nastupila je faza, može se uslovno nazvati, decentraliziranog birokratizma. Jedan dio kulturnih djelatnosti prepušten je ekonomskoj računici, dok je drugi dio živio od formalno raspoređenih budžetskih sredstava. Društveni faktori prepustili su vremenu da se stvari na kulturnom planu same od sebe rješavaju. Bio je to u osnovi pogrešan stav. Nemoguće je zamisliti da se bilo koja djelatnost može razviti bez aktivnog sudjelovanja svih društvenih konstituensa. Izoliranjem društvenih snaga od problema kulture, i samo naoko prepuštanje kulture kulturnim radnicima, dovelo je do toga da su se mnoge energije koje su mogle biti stvarni nosioci novih socijalističkih kulturnih kretanja iscrpile, borci se protiv javašluka koji je evao upravo u ovakvim nedefiniranim situacijama. Improvizacija, i to često najgore vrste, postala je stil rada mnogih kulturnih ustanova. O smislu akcije nije se moglo govoriti jer bi nestajao u nezainteresiranoj javnosti koja je svaku borbu, sukob mišljenja smatrala, često, za lične obračune iza čega stoje lični interesi oko prestiža, statusa, honorara itd. Govorilo se — neka se oni sami među sobom sporazume. Javnost nije reagirala opredjeljujući se za sadržajne novine, a inercija koja je carevala u kulturnim institucijama uvijek je uspijevala ugušiti inicijative. Oni, koji su željeli probiti barijeru ravnodušnosti nisu nailazili na podršku.

Rezultati se mogu postići samo ako se uoči neobično značajna uloga kulture u razvoju socijalističkih društvenih odnosa, jer integrirana ličnost mogla bi se, šire postavljeno, gotovo poistovjetiti s kulturnom ličnošću. To je individualnost, u doslovnom smislu riječi koja je svjestan činilac svoje i društvene egzistencije. Kultura je svijest o sebi, a bez spoznaje vlastitih osobnosti nemoguće je izgrađivati humaniziranu zajednicu. Kulturna djelatnost povezana je sa najbitnijim egzistencijalnim problemima. Shvatiti je tako, znači ujedno shvatiti njenu neophodnost u svakom trenutku našeg razvoja. Zaostajanje kulture je ujedno i zastoj u razvitku. To još mnogima nije jasno, ali postoje već opipljivi dokazi da se nedovoljno kultivirane sredine nehajno odnose prema društvenom razvoju, pa čak i prema samoj industrijskoj proizvodnji, odnosno njenom unapređenju. Mi uostalom ne želimo nesvjesnog mehaniziranog proizvođača, jer je to suprotno našoj osnovnoj tendenciji. Pojedinac koji nije u stanju da usvaja kulturne vrijednosti nema ni svijest o sebi, o svojoj društvenoj zajednici, njegov smisao života je usredotočen na puko održanje ili na bezglavu jurnjavu za standardom. Takav se član izdvaja iz društvene cjeline i postaje svojevrsna kočnica razvitka. Jer, ostvarenje socijalističkih društvenih odnosa ovisno je isto toliko o kulturnom razvoju koliko i o industrijskom.

Kultura zato mora postati sastavni dio naše svakodnevne politike. Ne smije nam biti svejedno što će izdavati naša izdavačka poduzeća, da li će postizati financijski uspjeh filozofskom literaturom ili kvazišeksuološkom, ili hoće li neko kazalište nastupiti s definiranim repertoarom u kojem će objasniti zašto se baš sada i na ovom mjestu izvodi pojedina drama ili komedija, i da li će biblioteke imati sredstava da otkupljuju veći dio tiraža i proširuju svoj knjižni fond i na taj način diktiraju ozbiljnu izdavačku politiku, okupljajući što veći krug čitalaca. Nije svejedno, jer to su pitanja koja se ne mogu odgoditi za »sretnije dane«.

Treba, dakle, prići ozbiljnoj analizi stanja. Zato su potrebna što temeljitija sociološka ispitivanja. Ne znači da ćemo čekati na njihove rezultate da bismo počeli djelovati; mnoge stvari su suviše uočljive da ih ne bismo mogli već sada mijenjati. No ispitivanja su nam potrebna za daljnju perspektivu, jer su problemi delikatni i zahtijevaju temeljitu razradu i što određenije pokazatelje za buduću akciju. Morali bismo što hitnije definirati kulturnu politiku od najmanjih teritorijalnih jedinica pa sve do republičkih razmjera. U statutima se to najneposrednije treba odraziti. Oni uostalom nisu nepromjenljivi. Statuti moraju pokazati u čemu je specifičnost kulturne akcije u svakoj općini. Kulturu, jasno, ne možemo zatvoriti u općinske okvire, statuti bi zato trebali pokazati kako će se pojedinačne općinske djelatnosti uključivati u šire akcije. One kulturne djelatnosti koje imaju republičko pa čak i savezno značenje moraju postati briga cijele naše zajednice. Nemoguće ih je svesti na teritorij u kojem djeluju, kao što se to često puta činilo, zato su nam se i neke djelatnosti prekidale (kazališta).

U pitanju kulturne politike treba uključiti sve društvene snage: Socijalistički savez, omladinu, sindikat i dr. Akcije treba sinhronizirati, a ne raditi na različitim kolosijecima. Iznad svega treba uključiti čitavu javnost preko štampe, radija i ostalih sredstava masovne komunikacije da aktivno učestvuje u rješavanju kulturnih problema. Kulturno-prosvjetna vijeća u tome moraju odigrati najveću ulogu. Ona bi trebalo da postanu uistinu radna tijela u kojima će se raspravljati o statutima i programima kulturnih institucija koji bi, uostalom, morali biti osnovno mjerilo kulturnih aktivnosti. (A ne kao u prošlosti kada je godišnji program jednog muzeja bio sveden »na popravak centralnog dimnjaka«. Kako to tužno zvuči!) Rezultati i programi rada morali bi biti osnovni pokazatelji za financiranje određene akcije koji ne smiju imati unaprijed plafonirana sredstva. Ako je program dobro razrađen i postavljen, onda bi se morala i povećati sredstva za njegovu realizaciju. (Npr. — kazalište s najjačom djelatnošću i najbolje razrađenim programom rada treba dobiti i najveća sredstva). Kulturno-prosvjetna vijeća mogla bi formirati savjetodavna tijela koja bi analizirala pojedine djelatnosti. Pored kolektivne odgovornosti nužna je za ovakav način rada i lična odgovornost. Ako neke institucije stagniraju iz subjektivnih razloga, treba mijenjati kadar. Neka ih vode oni koji znaju što treba činiti i koji će programe rada i lično zastupati. Tako ćemo omogućiti da dođu do izražaja najjače snage koje će moći tako odgovorne i delikatne zadatke i izvršavati.